

Н. В. КОВАЛІСКО

**ОСНОВИ
СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ**

Навчальний посібник

“Магнолія 2006”

Львів

УДК 316.34(075.8)
К 56

*Розповсюдження та тиражування
без офіційного дозволу видавництва
заборонено.*

Рецензенти:

Макеєв С. О. – доктор соціологічних наук, завідувач відділу соціальних структур Інституту соціології НАН України, м. Київ;

Ручка А. О. – доктор філософських наук, професор відділу соціології культури та масових комунікацій Інституту соціології НАН України, м. Київ;

Пачковський Ю. Ф. – доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології Львівського національного університету імені Івана Франка;

Піча В. М. – доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету “Львівська політехніка”.

Коваліско Н. В.

К 56 Основи соціальної стратифікації: Навчальний посібник. – Львів: “Магнолія 2006” – 328 с.

ISBN 966-2025-06-4

Методологічні засади соціологічного аналізу процесів соціальної трансформації розкрито на підставі цілої низки досліджень стратифікаційних процесів в українському суспільстві, з’ясовано їхню специфіку та підходи щодо їхнього вивчення.

На підставі багаторічних досліджень на регіональному рівні (здійснених автором в рамках держбюджетних тем, що реалізовані кафедрою соціології економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка) аналізуються соціально-стратифікаційні утворення (прошарки) в соціальній структурі міста Львова, а також специфіка соціальної ідентифікації та ідентифікаційні практики, життєві стратегії та стиль життя виділених прошарків, проблеми соціальної маргінальності та бідності в регіональному вимірі.

УДК 316.34(075.8)
К 56

ISBN 966-2025-06-4

© Н. В. Коваліско
© “Магнолія 2006”

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	5
------------------------	---

Розділ 1. Теоретичні та методологічні проблеми соціальної стратифікації 8

1.1. Соціальна стратифікація: сутність, основні категорії та системні характеристики	8
<i>Література</i>	22
1.2. Теорія соціальної стратифікації та її критерії	24
<i>Література</i>	40
1.3. Стратифікаційні системи та їх історичні типи	43
<i>Література</i>	53
1.4. Соціальний статус у сучасній теорії стратифікації	54
<i>Література</i>	69

Розділ 2. Історичні передумови аналізу процесів соціальної стратифікації 71

2.1. Класичні теорії соціальної стратифікації	71
<i>Література</i>	88
2.2. Сучасні напрямки соціально-стратифікаційних досліджень	89
<i>Література</i>	100
2.3. Середній клас в контексті різних теорій та підходів стратифікації	101
<i>Література</i>	119

Розділ 3. Соціальна мобільність та відтворення стратифікаційної структури суспільства ...121

3.1. Соціальна мобільність як складова соціально-стратифікаційних змін у суспільстві	121
<i>Література</i>	131
3.2. Соціологічний аналіз сучасних типів мобільної поведінки	133
<i>Література</i>	142
3.3. Соціальні механізми та чинники відтворення соціальної стратифікації	144
<i>Література</i>	156

Розділ 4. Оцінка стану та перспективи дослідження процесів соціального структурування українського суспільства.....157

- 4.1. Процеси трансформації соціальної структури українського суспільства..... 157
Література 165
- 4.2. Особливості та напрямки дослідження стратифікаційних процесів в українському суспільстві..... 167
Література 195
- 4.3. Специфіка ідентифікаційних практик та життєвих стратегій в трансформаційному суспільстві..... 198
Література 210
- 4.4. Освіта як критерій соціальної диференціації в українському суспільстві 212
Література 221
- 4.5. Маргінальність та бідність у контексті соціоструктурних змін в українському суспільстві 223
Література 230

Розділ 5. Прикладні аспекти досліджень соціальної стратифікації.....231

- 5.1. Соціальні технології та можливості поєднання кількісних і якісних підходів при вивченні соціальної стратифікації суспільства..... 231
Література 245
- 5.2. Специфіка соціально-стратифікаційних утворень на регіональному рівні 246
Література 261
- 5.3. Соціальна політика в регулюванні процесів стратифікації в українському трансформаційному суспільстві 262
Література 272

Загальна бібліографія 274

Практикум з магістерського курсу “Соціальна структура та соціальна стратифікація” 284

Передмова

Система функціонування громадянського суспільства ефективна лише в умовах добре структурованого суспільства, в межах якого чітко визначені вектори інтересів усіх соціальних груп і верств. Тому необхідною умовою формування громадянського суспільства є становлення адекватної соціальної структури.

Сучасне українське суспільство переживає корінну трансформацію соціальної структури. Для ефективного управління процесами оновленого суспільства треба чітко знати, які верстви, класи, групи виграють або програють від тих чи інших реформ. Безперечно, у нас є певні зрушення на шляху до суспільної структурованості. Але в нашому суспільстві ще не виробилося різноманіття соціальних груп, які б чітко усвідомлювали та захищали свої інтереси.

Як відомо, соціальна структура радянського суспільства багато в чому була результатом цілеспрямованої діяльності держави. Демонтаж тоталітарної системи зумовив зміну механізму відтворення соціальної стратифікації. Сьогодні на формування соціальної структури українського суспільства впливають два основні фактори: по-перше, перетворення всіх соціальних інститутів – економічних, політичних, культурних, освітніх, включно з інститутами власності та влади; по-друге, відбувається зміна самої соціальної природи основних компонентів соціальної структури – груп, верств, прошарків та відтворення їх як суб'єктів власності та влади.

Зараз у соціальній структурі суспільства ми спостерігаємо співіснування старих і нових компонентів. Відбувається становлення нових видів міжгрупової інтеграції за формами власності, прибутками, включенням у владні структури, соціальною самоідентифікацією тощо. В цілому соціальна структура характеризується нестійкістю як на рівні процесів, що відбуваються всередині соціальних груп і між ними, так і на рівні самоусвідомлення особистістю свого місця в соціальній ієрархії. В даних умовах найбільш значною характеристикою українського суспільства є його стрімка поляризація на багатих і бідних.

У соціальній структурі досить чітко простежуються дві основні групи елементів. Першу групу складають численні за складом і неоднорідні за різними значимими ознаками слабкі категорії та верстви населення, які не в стані протидіяти пониженню рівня життя та стандартів споживання. У тих, хто входить до цих категорій спостерігається

криза приналежності до держави і ототожнення себе з нею. Це криза статусу громадянства, оскільки держава не забезпечує економічною і структурно-статусною безпекою залежні від неї групи населення, не задовільняє їхні очікування. При чому криза статусу громадянства супроводжується і доповнюється кризою професійної та особистісної ідентичності, що розвивається на фоні загальної нездатності індивідуально і, навіть, у кооперації з іншими людьми протистояти зниженню рівня життя. У другу групу входять дуже малочисельні міцніючі і процвітаючі верстви. Вони, крім своїх матеріальних благ, претендують на відповідну частку соціальної поваги і визнання, ціннісного підтвердження легітимності власного існування.

Крім цих двох категорій можна також виділити і частину населення, яка підтримує свій матеріальний та соціальний статус, не допускає їхнього пониження. Ця категорія при всій своїй неоднорідності характеризується досить високим професійно-кваліфікаційним потенціалом, здатністю адаптуватися до змінних умов, активною участю у перетворенні застарілих суспільних інститутів. Очевидно, саме вона є найбільш ймовірним претендентом на “зарахування” до середнього класу.

У межах окресленої проблематики у навчальному посібнику аналізуються результати теоретичних та емпіричних соціологічних досліджень соціально-стратифікаційного виміру регіону та українського суспільства загалом. Висвітлюються теоретико-методологічні та історичні передумови дослідження соціальної стратифікації. А саме з'ясовуються сутність, системні характеристики, основні категорії та поняття, функції соціальної стратифікації. Проаналізовано класичні теорії та сучасні напрямки стратифікаційних досліджень у вітчизняній та світовій соціологічній думці. Проблема середнього класу у посібнику аналізується в контексті різних теорій та підходів соціальної стратифікації.

Відтворення та динаміка соціальної структури суспільства розглянута завдяки обґрунтуванню соціальних механізмів та чинників відтворення соціальної стратифікації, а також через вивчення процесів соціальної мобільності та сучасних типів мобільної поведінки індивідів у сучасному українському суспільстві.

Методологічні засади соціологічного аналізу процесів соціальної трансформації розкрито на підставі цілого ряду досліджень стратифікаційних процесів в українському суспільстві, з'ясовано їхню специфіку та основні напрямки вивчення.

На підставі багаторічних досліджень на регіональному рівні (здійснених автором в рамках держбюджетних тем, що реалізовані кафедрою соціології економічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка) аналізуються соціально-стратифікаційні утворення (прошарки) в соціальній структурі міста Львова, а також специфіка соціальної ідентифікації та ідентифікаційні практики, життєві стратегії та стиль життя виділених прошарків, проблеми соціальної маргінальності та бідності в регіональному вимірі.

Прикладним аспектом навчального посібника є розгляд соціальних технологій та соціальної політики в регулюванні процесів соціальної стратифікації як на регіональному, так і на загальнонаціональному рівнях. Обґрунтовано можливості поєднання кількісних і якісних підходів при вивченні стратифікаційних процесів в окремо взятому соціологічному дослідженні.

Навчальний посібник призначений для соціологів, викладачів вищих навчальних закладів, аспірантів та пошукувачів, студентів, які спеціалізуються на аналізі структурних вимірів суспільства.

Навчальне видання

Коваліско Наталя Володимирівна

**ОСНОВИ
СОЦІАЛЬНОЇ СТРАТИФІКАЦІЇ**

Навчальний посібник

Керівник видавничого проекту *В. М. Піча*

Формат Умовн. друк. арк. 18,87. Гарнітура Таймс Нью-Роман

ПП “Магнолія 2006”

м. Львів-53, 79053, Україна.

Тел. +380503701957;

Свідоцтво про внесення суб’єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції:

серія ДК № 2534 від 21.06.2006 року,

видане Державним комітетом телебачення і радіомовлення України

Віддруковано в поліграфічному центрі ПП “Магнолія 2006”